

2. Пасько І. Т. Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси) / І. Т. Пасько, Я. І. Пасько. – Донецьк, 1999. – С. 58.

3. Дойч Карл. Народи, нації та комунікація / Карл Дойч // Націоналізм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2000. – С. 546.

4. Ольшанский Д. В. Политический РК / Д. В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2003. – С. 55.

5. Донченко Е. Концепция социальной психики общества / Е. Донченко // Философская и социологическая мысль. – 1994. – № 1–2. – С. 125.

6. Любимый Я. В. Современное массовое сознание; динамика и тенденции развития / Я. В. Любимый. – К, 1993. – С. 33.

7. Гриценко О. М. Шлях до демократії – через політичну культуру (проблеми формування її в процесах трансформації українського суспільства) / О. М. Гриценко // Трибуна. – 2003. – № 3–4. – С. 38.

Швед О. І. Роль правового мас-медійного дискурсу в демократичних трансформаціях українського общества

Рассмотрено влияние средств массовой информации на формирование правовой культуры и идеологии, а также роль масс-медийного дискурса в современных демократических процессах в украинском обществе.

Ключевые слова: *средства массовой информации, масс-медийный правовой дискурс, правовое сознание, демократические трансформации, европейская правовая действительность.*

Shwed O. I. The role of legal mass-media discourse in democratic transformation of the Ukrainian society

The article describes the influence of media on the legal culture and ideology formation, and the role of mass media discourse in modern democratic processes in the Ukrainian society.

Key words: *mass media, mass media legal discourse, legal consciousness, democratic transformation, European legal validity.*

Стаття надійшла 18 жовтня 2013 р.

УДК 340.12

М. Б. Шевців

ПРИРОДНО-ПРАВОВІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНТУЇТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

Проаналізовано природно-правові концептуальні засади інтуїтивної культури юриста: метафізичності; ірраціональності; онтологічності; синергетичності; підсвідомості; креативності; адекватного моделювання ситуації; конваріантної аналогії.

Ключові слова: *принцип; концептуальна засада; метафізичність; ірраціональність; онтологічність; синергетичність; підсвідомість; креативність; адекватне моделювання ситуації; конваріантна аналогія.*

Постановка проблеми. Службова діяльність будь-якого юриста реалізується на основі та за допомогою певних чинників, тобто концептуальних засад (принципів). Принципам інтуїтивної культури юриста у сучасній науковій літературі, на жаль, приділяло увагу небагато науковців.

Серед основних філософів права сьогодення, хто виокремив принципи інтуїтивної культури юриста, є професор С. Сливка. У своїх наукових дослідженнях автор наводить такі принципи інтуїтивної культури юриста: інтелектуальності, метафізичності, ірраціональності, абсолютності, онтологічності, синергетичності, підсвідомості, науковості, безкорисливості та ненасильства [1, с. 59].

Вважаємо, що наведений перелік принципів інтуїтивної культури юриста в цілому вичерпний, однак спробуємо ширше проаналізувати та здійснити їхню класифікацію.

У філософсько-правових науках принципи, як правило, ділять за ступенем їхньої важливості – на основні та додаткові або загальні та спеціальні і т. д. Ми ж зробили спробу відійти від класичної схеми та охарактеризувати концептуальні засади інтуїтивної культури юриста в позитивістсько-правовому та природно-правовому вимірах.

До позитивістсько-правових концептуальних засад інтуїтивної культури юриста, на наш погляд, входять такі: інтелектуальності; доповнюваності; системності; свободи; простоти; наочності; гуманізму; спостережливості; справедливості; відповідальності.

Своєю чергою, природно-правовими концептуальними засадами інтуїтивної культури юриста, на нашу думку, будуть засади: метафізичності; ірраціональності; онтологічності; синергетичності; підсвідомості; креативності; адекватного моделювання ситуації; конваріантної аналогії.

Зважаючи на вимоги щодо обсягу, цю статтю ми присвятимо характеристиці лише природно-правових концептуальних засад інтуїтивної культури юриста.

Стан дослідження. Наукову проблематику, пов'язану з визначенням і характеристикою позитивістсько-правових концептуальних засад інтуїтивної культури юриста, вивчали такі вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Балинська, М. Баттіста, Л. Бородкин, А. Бергсон, Т. Гарсимв, Б. Герт, І. Кант, Е. Нецка, Ю. Пермяков, В. Потапова, С. Сливка, З. Фрейд та ін.

Мета статті – проаналізувати дефініції «концепт», «засада», «концептуальна засада», «принцип», розподіливши концептуальні засади інтуїтивної культури юриста на позитивістсько-правові та природно-правові.

Виклад основних положень. Перш ніж характеризувати природно-правові концептуальні засади інтуїтивної культури юриста, вважаємо за необхідне здійснити аналіз низки дефініцій: «концепт», «засада», «концептуальна засада», «принцип».

Концепт (лат. *conceptus* – поняття) – зміст поняття, його змістова наповненість для характеристики конкретно-мовної форми його вираження. Концепт функціонує в середині сформованої концептуальної схеми в режимі розуміння-пояснення. Кожний концепт посідає чітко призначене і обумовлене місце на тому чи іншому рівні концептуальної схеми. Концепти одного рівня можуть і повинні конкретизуватися на інших рівнях, змінюючи ті елементи схеми, з якими вони розпочинають співвідноситися. Концепти в межах однієї концептуальної схеми не обов'язково повинні безпосередньо співвідноситися між собою (та обов'язково в межах цілісності, в яку вони входять) [2, с. 506].

Концепти – порівняно самостійні структурні компоненти теорії: поняття, закони, методологічні принципи, методи, підходи і т. д. Концепт завжди виступає як досягнення багатогранного завдяки єдиному. Так лише одне поняття дозволяє зрозуміти зміст багатьох предметів [3, с. 115].

Концепт, на нашу думку, можна розглядати як процес усвідомлення та розуміння того чи іншого поняття. Подібні поняття, які ми проаналізуємо можна визначати як засаду.

Засада – основа чогось, головне, на що спирається, на чому ґрунтується що-небудь; вихідне, головне положення чого-небудь; принцип, основа світогляду, правило поведінки; метод, спосіб здійснення, виконання чого-небудь [4, с. 270].

Концептуальні засади, як видається, – це першооснови, першопчатки у системі, відповідно до яких необхідно діяти в тій чи іншій ситуації, тобто це не що інше, як принципи, тільки у більш широкому значенні.

Вважаємо, що зміст категорії «засада» слід розкривати через синонім іншомовного походження – «принцип». Принципи або засади – це узагальнений вираз суті певного явища, що відображає об'єктивно існуючу реальність і закономірності у ній.

Принцип (лат. *principium* – початок, основа, виникнення, першопричина) – підґрунтя деякої сукупності фактів або знань, вихідний

пункт пояснення чи рекомендації до дій. У розумінні античної онтології принцип як субстанція, для свого існування нічого не потребує, крім самої себе, уможлиблює усвідомлення буття і першопризначення філософії як дослідження питання про буття [2, с. 824].

Принцип – положення теорії, що дозволяє інтерпретувати зміст наукових законів і використовувати в теорії інші концепції, через те характеристика будь-якої теорії повинна розпочинатися із формулювання принципів. Слід зауважити, що серед критиків науки є такі філософи, які заперечують значення принципів. Вони критикують так званий принципоалізм. Зрештою, для такої критики, напевно, немає серйозних аргументів [3, с. 204].

У філософському розумінні, на наш погляд, принцип є теоретичним узагальненням найбільш типового, що констатує і виражає закономірність, покладену в основу пізнання взагалі або в основу будь-якої галузі знань.

Розглянемо конкретно кожному із наведених природно-правових концептуальних засад інтуїтивної культури юриста.

Першою природно-правовою концептуальною засадою інтуїтивної культури юриста із зазначеного нами переліку є засада метафізичності. Спробуємо дати їй наукове обґрунтування.

Походження терміна «метафізика» пов'язана з твором Аристотеля і подальшою долею його творчої спадщини. Помираючи, Аристотель залишив власну бібліотеку учневі Теофрасту. Вона містила, крім уже відомих творів інших філософів, і письмові роботи самого Аристотеля – приватні рукописи вчителя, які адресувалися вузькому колу учнів. Серед них і та група трактатів, які пізніше стануть відомими під назвою «Метафізика». В ході багатовікової історії ці рукописи декілька разів змінювали і своїх власників, і місце знаходження. У результаті вони були довірені Андроніку з Родосу і вибрані як зібрання творів. Він взявся систематизувати їх і ділити на групи, а коли впорядкував, то, опинившись перед групою чотирнадцяти безіменних трактатів, вирішив дати їм назву Книги, яка йде після фізики (*ta meta ta physika*). Ця назва, яка зродилася таким випадковим способом, достоту відповідала змістові книг: адже вони справді пояснювали дійсність, якість, досконалість, субстанції, сутність, які не зустрічаються або не пов'язані із фізичним світом і перевершують його, тобто є метафізичними. Отже, назва «метафізика», яка була випадково надана групі його творів, справедливо перейшла до значення тієї частини філософії, що вивчає остаточні причини, основоположні вищі принципи речей [5, с. 7].

Метафізика – це «перша філософія», об'єктом якої є вічні, незмінні, універсальні принципи буття (переважно в Аристотеля і в епоху Середньовіччя), часто – синонім термінів «онтологія» або й «філософія», у Гегеля (і марксизмі) метафізика – це спосіб мислення, протилежний діалектиці: бачення світу як сукупності не пов'язаних між собою окремих незмінних сутностей і явищ [6, с. 125]. Тобто метафізика особи становить кульмінаційний момент усієї метафізики. Справді, вона вишукує універсальний принцип, не заперечуючи одиничність суцього.

Можемо стверджувати, що метод слідування у метафізиці, який запропонували ще Платон і Аристотель, залишається незмінним і в наш час. Це своєрідний метод винятково розумової діяльності людини, що відображає не абстрактність у доведенні, а конкретне обґрунтування, і завдяки чітким принципам і загальноствановленим фактам, безумовно, призведе до логічно послідовних висновків.

Щоб охарактеризувати ірраціональність як наступну природно-правову концептуальну засаду інтуїтивної культури юриста, розглянемо спершу поняття «ірраціоналізм».

Ірраціоналізм (лат. *irrationalis* – несвідоме, нерозумне) – філософська позиція, яка стверджує неможливість розумового осягнення найважливіших питань людського буття і надає перевагу інтуїції, вірі, волі, тобто нерозумним або позарозумним чинникам свідомості, таке, що суперечить розуму або відкидає його [6, с. 102].

Ірраціональність – це характеристика переконання, набагато сильніша, ніж помилковість. Однак, коли йдеться про ірраціональні переконання, треба мати на увазі всіх без винятку суб'єктів моралі. Отож, ірраціональними переконаннями будуть називатися лише ті, які сама особистість вважає такими, що її знання та інтелектуальний розвиток достатні для розуміння і прийняття моральних норм [7].

Отже, на відміну від принципу метафізичності, який ґрунтується на суто розумовій діяльності людини, що слугує ухваленню інтуїтивного рішення, принцип ірраціональності в інтуїтивному сприйнятті полягає у запереченні можливості обґрунтованого знання, протиставленні йому віри, інстинкту, чуттєвості. Для ірраціональності характерним є твердження, що всяка моральна ситуація і ставлення кожного індивіда щодо неї є своєрідним. На основі цього робиться висновок, що неможливо сформулювати загальні принципи моралі, тим більше обґрунтувати їх за допомогою лише раціонального мислення чи науки.

Щодо концептуальної засади онтологічності, то, на нашу думку, спершу потрібно визначити зміст поняття онтологія, і аж тоді спробувати охарактеризувати її.

Термін «онтологія» в перекладі з грецької («онтос» – суще, буття, «логос» – поняття, розум, слово) означає вчення про буття. Термін «онтологія» вперше з'явився у філософському лексиконі у Р. Гокленіуса (1613 р.) для підкреслення тільки буттєвого змісту «метафізики», яка в низці трактувань зберегла різноманітні елементи гносеології. У подальшому вживанні у XVIII ст. терміни «онтологія» і «метафізика» часто перетинались. Але до середини XIX ст. вони розходяться, здебільшого через деактуалізацію поняття «метафізика» [8, с. 78].

Оскільки онтологія є філософським ученням про буття, то найперші питання онтології про те, яким та як є буття. Історично роль онтології виконували в певні часи фізика, натурфілософія, оскільки термін «онтологія» з'явився лише наприкінці XVI ст. У більшості сучасних філософських напрямів онтологія постає найпершою складовою будь-якої філософії, проте історичний розвиток онтології не був простим: після її всезагального визнання в епохи Середньовіччя, Відродження та Нового часу поширюється негативне ставлення до неї на тій підставі, що буття як таке не піддається реальним фіксаціям та вивченню. Реабілітація онтології відбувається у XX ст., коли вона подається як неодмінний горизонт усякого сущого та те останнє, про що можна запитувати [6, с. 149–150].

Пізнавати буття – найприродніша дія нашого пізнання. Розум є властивістю буття, його виявом, логічним і розумовим опануванням. Отже, усі філософи справедливо стверджують, що основна ідея, яку формує наш розум, – це ідея буття. Це інтуїтивно сприйняте поняття, навіть якщо воно не є чіткою і вичерпною інтуїцією, адже нечітким є саме інтуїтивне бачення речі, яку видно здалеку і яку складно чітко відрізнити за своєю природою. Воно полягає у спонтанному вияві заплутаного якимсь способом буття у якості або чуттєвих речах, які подаються нашому розуму замаскованими під інші предмети досвіду і водночас вирізнені (диверсифіковані) у кожному з них [5, с. 71].

Отож, юрист, перш ніж ухвалити конкретне рішення у своїй професійній діяльності, змушений визначити онтологічну причину девіантної поведінки правопорушника, після чого, перемістившись у природно-правовий простір, призначити адекватну міру покарання.

Четвертою природно-правовою концептуальною засадою інтуїтивної культури юриста у цій статті зазначено засаду синергетичності. Розглянемо її, розпочинаючи із тлумачення терміна «синергетика».

Синергетика (грец. *sinergeia* – спільна діяльність) – один із провідних напрямів сучасної науки, репрезентує природно-науковий вектор розвитку теорії нелінійних динамік у сучасній культурі [2, с. 925].

Синергетика – науковий напрям, який досліджує процеси самоорганізації природних, соціальних і когнітивних систем [9, с. 7].

Із світоглядного погляду синергетику іноді позиціонують як «глобальний еволюціонізм» або «універсальну теорію еволюції», що дає єдину основу для опису механізмів виникнення будь-яких новацій подібно до того, як колись кібернетика визначалася як «універсальна теорія управління», однаково придатна для опису будь-яких операцій регулювання та оптимізації: у природі, в техніці, в суспільстві і т. д. [10].

Отже, для інтуїтивного сприйняття основне завдання синергетики – це визначення структури, що виникає в результаті багатоваріантної і неоднозначної можливості поведінки, або багатofакторності середовища, яке не деградує до стандартного для замкнених систем усередині, а розвивається внаслідок відкритості, припливу енергії ззовні, нелінійності внутрішніх процесів тощо. Цей феномен трактується синергетикою як загальний механізм, що спостерігається в природі як напрям еволюції: від елементарного та примітивного – до складеного і більш удосконаленого.

Наступною природно-правовою концептуальною засадою інтуїтивної культури юриста, якій хочемо приділити увагу, є засада підсвідомості. Спочатку з'ясуємо дефініцію підсвідомого.

Підсвідоме – психічні процеси (елементи психіки), які утворилися за участю свідомості, проте перейшли в прихований, автоматичний режим виконання; людина їх не усвідомлює, однак вони впливають на хід і характер процесів усвідомленого мислення [6, с. 155].

На нашу думку, характеризувати підсвідоме необхідно в порівнянні із свідомим, як надприродне з природним.

Свідомість нормальної людини в основному спрямована на моделювання необхідної поведінки в суспільстві. Її багатоманітність забезпечує розвиток особистості у всіх сферах суспільного життя.

Підсвідомість, своєю чергою, є вищим видом свідомості. Тобто все те, що ми не можемо пояснити, охарактеризувати за допомогою «здорового глузду», що впливає не зі сталого порядку речей, – і є результатом підсвідомої діяльності людини, до прикладу, ухвалення інтуїтивного рішення.

Креативність – як концептуальна засада інтуїтивної культури юриста – є не менш важливою у цій статті.

А отже, креативність (від англ. *create* – створювати, англ. *creative* – творчий) – творчі здібності індивіда, що характеризуються готовністю до створення принципово нових ідей, які відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення і входять у структуру обда-

рованості як незалежний фактор, а також здатність вирішувати проблеми, що виникають у середині статичних систем. На думку Еліса Пола Торренса, креативність охоплює підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, дії за визначенням цих проблем, з пошуку їхніх рішень на основі висування гіпотез, з перевірки і зміни гіпотез, з формулювання результату рішення [11].

Зважаючи на це, можемо зазначити, що креативність напряму впливає на інтуїтивне рішення правника, адже саме завдяки креативності вивляється кмітливість – здатність досягати мети, знаходити вихід із, здавалося б, безвихідної ситуації, використовуючи обстановку, предмети й обставини незвичайним чином, знаходити нестандартне і дотепне рішення проблеми. Причому, як правило, мізерними і неспеціалізованими інструментами, ресурсами, не прикладаючи надзвичайних зусиль [12, с. 124].

Щоб розкрити зміст адекватного моделювання ситуації – як природно-правової концептуальної засади інтуїтивної культури юриста, слід спершу розглянути такі поняття, як «модель» та «моделювання».

Модель – аналог якоїсь речі або процесу, покликаний відтворити ті її якості, які вивчаються, але внаслідок різних причин не можуть досліджуватись на автентичних об'єктах. Моделювання може бути натурним, математичним, функціональним, системним, інформаційним та ін. [6, с. 133].

Моделювання – процес дослідження об'єктів на основі їхніх моделей. Моделювання розпочинається там, де наявне методологічне мислення, здійснюється організація усвідомлення знання про світ. Методологічне проектування типів моделей і процесів моделювання – завершальний етап відповідної філософсько-правової діяльності [2, с. 649].

Характеризуючи адекватність (рівність, відповідність) як природно-правову концептуальну засаду інтуїтивної культури юриста, зазначимо, що моделювання ситуації під час ухвалення інтуїтивного рішення юристом виконує чи не найважливішу роль, адже спонтанність прийняття такого рішення, яке людина переважно пояснити не може, якраз і формується на основі попереднього досвіду вирішення аналогічних завдань, мимовільного підставлення у підсвідомість необхідних для певної ситуації конкретних знань. У публічному Європейському праві чимось схожим є правовий прецедент – як письмове або усне рішення судового чи адміністративного органу, що стало взірцем під час вирішення аналогічних справ.

Відтак проаналізуємо поняття «конваріантна аналогія» як концептуальну засаду інтуїтивної культури юриста.

Аналіз наукових джерел дав нам змогу визначити, що це поняття дуже схоже до процесу природного відбору – геніальні механізми формуються як взаємна варіантна зміна структур в аналогічних ситуаціях.

Безперечно, що в основі всього природно-правового лежить саме природний відбір – і щодо живих організмів, і щодо всього світового порядку речей. Людина ж, як найрозумніша біологічна істота за суттю, керується зазначеним вище принципом і щодо своєї професійної діяльності. Тобто рішення, яке ми витребуємо із власної свідомості, а можливо, й підсвідомості, не задумуючись, – і є ніщо інше, як результат природного відбору.

Висновки. Отже, встановивши поняття концептуальних засад як основоположної істини, закону, що лежить в основі інших істин, положення, основного правила, установки для будь-якої діяльності, норми поведінки, зрештою імперативу, поділивши їх на природно-правові та позитивно-правові, ми спробували здійснити аналіз впливу їх на формування інтуїтивної культури юриста.

Зважаючи на вимоги встановлені щодо обсягу, ми присвятили характеристиці лише природно-правових концептуальних засад інтуїтивної культури юриста, до яких віднесли такі засади: метафізичності; ірраціональності; онтологічності; синергетичності; підсвідомості; креативності; адекватного моделювання ситуації; конваріантної аналогії.

Усебічність досліджуваного питання є доволі порівняною, адже в ідеалі, звичайно, бажано знайти таку концептуальну засаду, яка б справді містила підставу для всього. На наш погляд, вона повинна володіти найповнішою внутрішньою єдністю і найбільшою повнотою змісту, та це, на жаль, поки що не вдавалося жодному із філософів права.

1. Сливка С. С. Юридична деонтологія: підручник / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2003. – 320 с.

2. Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. А. А. Грищанов. – М.: АСТ, 2001. – 1312 с.

3. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / В. А. Канке. – М.: Омега-Л, 2009. – 328 с.

4. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / за заг. ред. проф. В. В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2007. – 832 с.

5. Мондін Баттіста. Підручники систематичної філософії: Том 3. Онтологія і метафізика; пер. з італ. Б. Завідняка. – Жовква: Місіонер, 2010. – 284 с.

6. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В. Л. Петрушенко. – Львів: Магнолія 2006, 2011. – 352 с.

7. Герт Б. Рациональное и иррациональное в поведении человека / Б. Герт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fidel-kastro.ru/filosofy/analitica/rational_and_irrational.htm
8. Сеченов И.М. Избранные произведения: авторский сборник / И. М. Сеченов. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1958. – 416 с.
9. Сливка С. С. Філософія права: підручник / С. С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.
10. Бородкин Л. И. Порядок из хаоса: концепции синергетики в методологии исторических исследований / Л. И. Бородкин // Новая и новейшая история, 2003. – № 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/HisLab/html/chaos.htm>
11. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking – Scholastic Testing Service, Inc., 1974.
12. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи / С. Литвиненко // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – Вип. 3 (50). – Полтава, 2006. – С. 215–219.

Шевцов М. Б. Естественно-правовые концептуальные основы интуитивной культуры юриста

Проводится детальный анализ естественно-правовых концептуальных основ интуитивной культуры юриста, к которым отнесены следующие принципы: метафизичности; иррациональности; онтологичности; синергетичности; подсознания; креативности; адекватного моделирования ситуации; конвариантной аналогии.

Ключевые слова: *принцип; концептуальная основа; метафизичность; иррациональность; онтологичность; синергетичность; подсознание; креативность; адекватное моделирование ситуации; конвариантная аналогия.*

Shevtsiv M. B. Natural and legal conceptual principles of intuitive culture of a lawyer

The article analyses natural and legal conceptual principles of intuitive culture of a lawyer: metaphysics, irrationality, ontology, synergetics, subconsciousness, creativity, adequate situation modeling, convariant analogy.

Key words: *principle, conceptual principles, metaphysics, irrationality, ontology, synergetics, subconsciousness, creativity, adequate situation modeling, convariant analogy.*

Стаття надійшла 25 грудня 2013 р.